

Safiyyüddin el-Hillî'nin Şiirlerinde Hiciv

The Satirical Poems of Safi al-Din al-Hilli

Mehmet BİLİR

Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Samsun/TÜRKİYE

mhmtblr@gmail.com

ORCID No: 0000-0001-5111-3679

Araştırma Makalesi/Research Article

DOI: 10.56671/hafizadergisi.1221692

Sayfa: 35-54

Makale Gönderim Tarihi

20/12/2023

Makale Kabul Tarihi

02/03/2023

Öz

Arap edebiyatı, sahip olduğu sayısız edebiyatçı ve çok sayıdaki edebî tür bakımından dünyanın en zengin edebiyatlarından biridir. Bu makalede Arap edebiyatı tarihinde önemli bir yere sahip olan Safiyyüddin el-Hillî'nin hiciv şiirleri ele alınmıştır. el-Hillî, Irak'ın Hille şehrinde doğup yirmili yaşlarının başlarına kadar burada ikamet ettikten sonra hayatının önemli bir bölümünü Mardin'de sürdürmüştür. Şair, daha ziyade methiye şiirleri ile özellikle de Nebevi methiyeleri ve bilhassa bediyyat türü şiirlerin öncüsü olmasını sağlayan 'el-Kafiyetü'l-Bediyye' isimli kasidesi ile tanınmıştır. Aslında bir hiciv şairi olmayan Safiyyüddin el-Hillî bu tarz şiirleri daha çok dostları ve yakınlarının tavsiye ve teşvikleri üzerine yazmıştır. Bu nedenle şair hiciv şiirlerini diğer şiirlerine nazaran daha kısa tutarak çabasını ve yeteneğini diğer şiir türlerine yoğunlaştırmıştır. Geleneksel hiciv anlayışından farklı olarak el-Hillî muhtelif sebeplerle hicvettiği kişileri aşağılamaktan, kişiliklerini incitecek, onurlarını kırarak söz ve lafızlar kullanmaktan kaçınmıştır. Bu çalışmada onun kendine has hiciv anlayışı ve divanında yer alan nükte ve hiciv şiirleri incelenmiştir. Bu amaçla hem şairin kendisinin kaleme aldığı eserleri hem de başka müelliflerin onun hakkında yazdığı kitaplar incelenmiş, özellikle el-Hillî'nin divanında yer alan hiciv şiirleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Protestanlık, Misyonerlik, Hıristiyanlık, Amerikan Board.

Anaktar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Arap Edebiyatı, Hiciv Şiiri, Safiyyüddin el-Hillî, Mardin.

Abstract

Arabic literature is one of the richest literatures in the world in terms of its numerous literary figures and many literary genres. In this article, the satirical poems of Safi al-Din al-Hilli, who has an important place in the history of Arabic literature, are discussed. After al-Hilli was born in Hille, Iraq, and lived there until his early twenties, he lived a significant part of his life in Mardin. The poet is mostly known for his eulogy poems, especially his prophetic eulogies, and his eulogy called '*al-Kâfiya al-Bediyya*', which made him the pioneer of especially splendid type poems. Safi al-Din al-Hilli, who was not actually a satirical poet, wrote such poems mostly on the advice and encouragement of his friends and relatives. For this reason, the poet kept his satirical poems shorter than his other poems and concentrated his effort and talent on other types of poetry. Unlike the traditional understanding of satire, al-Hilli avoided humiliating the people he satirized for various reasons, using words and phrases that would hurt their personalities and humiliate them. In this study, his unique understanding of satire and his witty and satirical poems in his divan were examined. For this purpose, both the works written by the poet himself and the books written by other authors about him were examined, especially the satirical poems in al-Hilli's divan were discussed in detail.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric Arabic Literature, Satirical Poems, Safi al-Din al-Hillî, Mardin.

Giriş

İnsanlar duygu ve düşüncelerini ifade etmek için eskiden beri edebiyattan özellikle de şiirden sıklıkla istifade etmişlerdir. Bir insana ya da başka bir varlığa duyulan sevgi, saygı, hayranlık, özlem ve hasret gibi olumlu duygular şiirle ifade edilmiştir. Bunun yanında, kin, öfke, nefret, intikam gibi duyguların ifadesi maksadıyla da diğer edebî türlerle birlikte yoğun bir şekilde şiirden yararlanılmıştır. Şairler hoşlanmadıkları bir kişi veya durum karşısında duygu ve düşüncelerini çoğunlukla hiciv şiirleri ile ortaya koymaya çalışmışlardır. Arap şairleri diğer edip ve şairler gibi insanlar ve olaylar karşısında hissettikleri olumsuz duyguları, eleştirel bir dil kullanarak hiciv şiirleri ile ifade etmeye gayret etmişlerdir. Arap edebiyatının önemli şairlerinden biri olan Safiyyüddin el-Hillî de farklı sebeplerle hiciv şiirleri kaleme almıştır. Bu çalışmada el-Hillî'nin hicivciliği ve divanında yer alan hiciv şiirleri farklı yönleri ile ele alınmıştır. Irak'ın Hille şehrinde doğan şair Mardin, Şam, Halep, Hama, Bağdat ve Mısır gibi kültür ve medeniyet merkezlerinde farklı aralıklarla ikamet etmiştir. O, daha ziyade methiye şiirleri ile ve bilhassa Hz. Peygamber'i

(s.a.v.) methetmek için nazmettiği *el-Kafiyetü'l-Bedîyye* isimli kasidesi ile meşhur olmuştur. Bu makalede şairin hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve şairliği hakkında bilgi verildikten sonra hiciv şiirleri incelenmiştir. Çalışmanın hazırlanmasında şairin kendi yazdığı eserlerinin yanında kendisi hakkında yazılan eserler ile Arapça, Türkçe ve konu ile alakalı diğer dillerde yazılmış kaynaklardan istifade edilmiştir.

1. Safiyyüddin el-Hillî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği

Onun tam adı, Abdülaziz b. Seraya b. Ali b. Ebi'l-Kasım b. Ahmed b. Nasr b. Ebi'l-İz İbn Seraya Safiyyüddin el-Hillî'dir. Şair 677/1278 yılında Irak'ın Hille şehrinde Tay kabilesinin Sinbis koluna mensup zengin ve soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir (el-Bedevi, 2008, s. 11-12; Alveş, 1959, s. 11; Selim, 1971, s. 18).

Hille şehrinin ileri gelen ailelerinden birine mensup olması nedeniyle iyi bir eğitim alan şair, bu sayede birçok ilim dalında derin bir bilgiye sahip olmuştur. Yaşadığı dönemde birçok bölgede siyasi, sosyal, ekonomik ve güvenlik gibi çok çeşitli konularda problemler yaşanıyordu. Bir yandan Haçlı Seferleri, diğer yandan Moğol saldırılarının yoğun biçimde devam etmesi birçok sıkıntıyı da beraberinde getiriyordu. Diğer bölgelere göre daha güvenli bir yerleşim yeri olan Hille şehrinde de şairin kendi akrabaları ve diğer kabileler arasında savaş ve çatışmalar yaşanıyordu. Safiyyüddin el-Hillî bazen bu çatışmalara bizzat kendisi de katılarak, yakınlarını savaşmaya teşvik eden şiirler nazmetmiştir (el-Hansari, 1972, s. 81; Alveş, 1959, s. 84).

Şairin dayısı Safiyyüddin Ebu'l-Mehasin, şehrin hâkimiyeti konusunda savaş hâlinde oldukları Ebü'l-Fazl kabilesi tarafından suikastla öldürülünce, şair çok üzülmüş ve intikamının alınması için kendi akrabalarını kışkırtan şiirler yazmıştır. Dayısının intikamının alındığı, düşman kabile ile yapılan e'z-Zerva isimli son savaşa kendisi de katılan şair, yazdığı kışkırtıcı şiirler ve savaşta düşmana verdiği zararlar nedeniyle hedef hâline gelmiştir. Can güvenliği tehlikeye giren ve bu çatışmalı ortamdan kurtulmak isteyen şair o dönemin en güvenli yerlerinden biri olan Mardin'e göç etmiştir. Şair Mardin'e gidişini bir şiirinde şöyle anlatır (el-Hillî, 1997, s. 587-588):

أَكَسَّ بِئُهُمْ مَالِي فَمَنْ ذُ طَلَبُوا دَمِي لَمْ أَشْأَهُمْ إِلَّا إِلَى الْيَدِ الْبِيدِ
أَبَعَدْتُ عَنْ أَرْضِ الْعِرَاقِ رَكَائِي مَتَّأً نَقْلًا كَتَبْتُ لِلْأَقْبِيَاءِ
أَرْجُو بِقَطْعِ الْبَيْدِ قَطْعَ مَطَامِعِي وَأَرُومُ بِالْمَنْصُورِ نَصْرَ لِي وَوَائِي
أَدْرِكُهُ فَجَعَلْتُ أَلْتَمُ فَرَحًا يُؤْصِلُهُ أَخْفَافَ نَوَاقِ رَجَائِي

Malımı onlara mı kazandırdım? Benim kanımı istediklerinden beri, onları çölden başka kimseye şikâyet etmedim.

Gölgelerin intikal etmesi gibi ben de (gizlice), kervanımı Irak'tan intikal ettirip uzaklaştırdım.

Çölü kat ederek hırslarımı da kat etmek (kesmek) istiyordum. Mansur'a sığınarak sancağıma zafer arzuluyordum.

Ona ulaştığım zaman sevinçten, umudumun deve nalını öpmeye başladım.

el-Hillî Mardin’de Artuklu devletinin yöneticileri tarafından kıymetli hediyelerle karşılanmış, büyük bir teveccüh ve saygı görmüştür. Devlet yöneticileri ile samimi dostluklar kuran şair, kısa bir sürede Artuklu sarayında kâtiplik makamına getirilmiş, geniş imkânlarla sahip olmuştur (el-Hillî, 1997, s. 6).

Mardin’de huzur ve güven içinde hayatını sürdürmeye başlayan şair, buranın güzelliklerini anlatan şiirlerin yanında, gördüğü saygı ve ikramlara teşekkür niteliğinde metih şiirleri de nazmetmiştir. Şairin Mardin’in güzelliklerini tasvir ettiği, aynı zamanda Artuklu meliklerini de methettiği bu şiirleri ‘Durerü’n-Nuhûr’ ya da ‘Artukiyyat’ olarak da bilinir (el-Eyyubi, 1971, s. 71). Safiyyüddin el-Hillî Mardin’i tasvir ettiği bir şiirinde şu dizelere yer verir (el-Hillî, 1997, s. 243-244):

حَبِّذَا أَرْضٌ مَّارِدِينَ وَيُرُّ الِ ظِلِّ فِيهَا وَمَاؤُهَا وَهَوَاهَا
بَلَدَةٌ تَنْبِيْتُ الْكِرَامَ فَلَا تُقِ نَفْسٌ فِيهَا وَلَا عَرِمَتْ فِيهَا
فَهِيَ أَرْضٌ إِنْ لَمْ تَكُنْ هِيَ ذَاتُ الِ نَفْسٍ مِّنِّي فَإِنَّهَا مَشَتْهَا
جَمَعَتْ سَائِرَ الْمُنَى فَلَهَا مَا أَتَاهَا ذُو الْجَلْمِ إِلَّا وَتَاهَا

Ne güzel bir yerdir Mardin. Gölgeleleri, suları ve havası ne kadar da güzeldir.

Yüce insanlar yetiştiren bir belde. Çevresini terk etmedim, yokluklarını hiç tatmadım,

Mardin öyle bir yer ki, benim öz vatanım olmasa da, orayı çok severim, çok özlerim.

Gerçekleşen dilekler burada toplandığından, buraya gelen her insaflı kişi hayretler içinde kalır.

Safiyyüddin el-Hillî usta bir şair olmasının yanında geçimini sağlamak için ticaretle de uğraşmış, bu amaçla birçok bölgeye seyahatler düzenlemiştir. Buralarda büyük bir itibar ve ikram gören şair, yolunun düştüğü şehirlerde âdeta krallar gibi karşılanmıştır. Şair, gittiği yerlerdeki devlet adamları, önemli ilim ve edebiyat şahsiyetleri ile bir araya gelerek onlardan çok etkilenmiştir. Genellikle ticaret maksadıyla seyahatler düzenlediği yerler arasında Mısır, Şam, Hama, Halep ve Bağdat gibi dönemin önemli ticaret ve kültür merkezleri yer alır (el-Hillî, 2000, s. 17-29).

Seyahat ettiği yerlerde gördüğü iyi muamele ve büyük itibar için teşekkürlerini sunmak maksadıyla birçok kişiye methiyeler nazmeden şair, yüksek mevkilerde bulunan kişilere dalkavukluk yapmaktan kaçınmıştır. İyilik ve ikramına mazhar olduğu kişileri metheden kasideler nazmeden el-Hillî, bu zatlar ya da bunların yakınları vefat ettiği zaman da üzüntüsünü ifade eden mersiyeler yazmayı da ihmal etmemiştir. Örneğin Melik Mansur’un¹ vefat eden oğlu Ömer için nazmettiği mersiyesinde şöyle demiştir (el-Hillî, 1997, s. 292):

بِكَيْ غَلِيَّكَ الْخُسَامَ وَالْقَأْمُ وَإِنْفَجَعَ الْعِلْمُ فِيكَ وَالْعَلْمُ

¹ Artuklu hükümdarı Sultan el-Melikü'l-Mansur Necmeddin Gazi b. Artuk.

وَضَّجَتِ الْأَرْضُ فَالْعَبَادُ بِهَا لَا طِمَّةَ وَالْبِلَادُ تَلْمُظُ

Hem kılıç hem kalem senin için ağladı. Hem ilim hem bayrak dehşete kapıldı.

Yeryüzü feryatla doldu. İnsanlar ağlayarak dövündü, ülke yas tutup karalar bağladı.

Devlet yöneticileri ve dönemin önemli şahsiyetleri için hem methiye hem de mersiye, ağıt tarzı şiirler nazmeden Safiyyüddin el-Hillî bilhassa methiye şiirleri ile tanınmış olup en çok Hz. Peygamber (s.a.v.) için nazmettiği *el-Kafiyetü'l-Bediiyye* isimli kasidesi ile meşhur olmuştur. 145 beyitten oluşan bu kasidede şair, her beyitte en az bir bedii sanatı icra etmiştir. Hemen hemen her konuda şiir yazmış olan şair şiirlerinde o dönemde bilinen çok sayıda edebî sanatı da ustaca kullanmayı bilmiş, ayrıca bilinen sanatlara kendisi de yenilerini eklemiştir (el-Hillî, 2004, s. 30).

Şair 723/1323 yılında hac ibadetini yerine getirmek için Mekke ve Medine'ye gitmiştir (Selim, 1971, s. 27). Hayatının büyük dönüm noktalarından biri olan bu yolculuktan sonra şairin kişiliği büyük değişime uğramıştır. Zira daha önce zaman zaman zevk ve sefaya dalmış, içki meclislerinde bulunmuş ve bazı hoş olmayan faaliyetlerin içine girmişti (Alveş, 1959, s. 74) Hacca gittikten sonra önceki hayatından kalma birçok alışkanlığı terk ederek daha sakin bir hayat yaşamaya başlamıştır. Bu değişim onun şiirlerine de önemli ölçüde yansımıştır (Alveş, 1959, s. 98). Çünkü daha önce aşk, şarap, eğlence, içki meclisleri gibi temaları konu edinen şair hac yolculuğundan sonra ölüm, ahiret, tövbe, Allah'ın bağışlaması gibi konuları ele almıştır. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) olan sevgisini ifade ettiği '*el-Kafiyetü'l-Bediiyye*' isimli meşhur kasidesini de bu dönemde nazmetmiştir. Hz. Peygamber'i methettiği bir kasidesinde şöyle demektedir (el-Hillî, 1997, s. 80-81):

تَشَرَّفَتِ الْأَقْدَامُ لَمَّا تَتَابَعَتِ إِلَيْكَ خُطَاهَا وَأَسْتَمَرَ مَرِيضُهَا

وَفَاخَرَتِ الْأَفْوَاهُ نَوْرَ عُيُونِنَا بِثُرَيْبِكَ لَمَّا قَبَّلَتْهُ تُغُورُهَا

Ayaklar seni takip ettiği ve senin yolunda adım atmaya devam ettiği sürece şeref kazanırlar.

Dudaklar senin kabir toprağını öptüğü zaman, ağızlar gözümüzün nuruyla övün

Safiyyüddin el-Hillî, başta methiye, fahr, hamaset, ihvaniyat (dostluk ve akrabalık) ve resa (ağıt-merkiye) olmak üzere kendi döneminde bilinen bütün şiir türlerinde şiir nazmetmiştir. Bunların yanı sıra şair gazel, lehviyyat ve hamriyyat türünde de başarılı kasideler nazmetmiştir. Özellikle tasvir ve betimleme konusunda bir otorite olarak görülen Safiyyüddin avcılık ile ilgili nazmettiği şiirlerinde av hayvanlarını ve avcılık malzemelerini de bu tarz şiirlerinde dikkat çekici şekilde başarı ile tasvir etmiştir (el-Hillî, 1997, s. 218).

وَرُبَّ يَوْمٍ أَدَكْنَا مِنَ الْقَتَامِ مُمْتًا زَجِ الضِّبَاءِ بِالظَّلَامِ

سِيرْنَا بِهِ لِقَاءِ نَصِ الْأَرَامِ وَالصُّبْحُ قَدْ طَوَّحَ بِاللَّيَامِ

كَرَاقِدٍ هَبَّ مِنَ الْمَنَامِ بَضُّ مَرِّ طَائِمِيَةِ الْخَوَامِ

Gecenin karanlığına bürünmüşçesine, nice koyu karanlık, kapkara günde,

Sabah simsiyah bir yaşmak takmışken, biz ceylan avlamaya çıktık.

Uykudan uyanıp ince, zayıf ve çevik şahinlerle ava doğru fırladık.

Safiyüddin el-Hillî 726/1326 yılında Mısır'a gitmiş ve orada uzun süre ikamet etmiştir. Burada da dönemin önemli şahsiyetleri ile bir araya gelen şair, nazmettiği el-Mansuriyyat isimli kasideleri ile Melik Nasır²'i methetmiştir. Burada kaldığı süre boyunca farklı yerlere seyahat etmeyi sürdüren Safiyüddin hayatının sonlarına doğru Bağdat'a gelmiş ve 749/1348 yılında burada vefat etmiştir (Huvver, İbrahim, 1990, s. 31-32). Corci Zeydân, İbn Şakir el-Kutubi ve Ali el-Hakani onun vefat tarihini 750/1349 olarak zikretmişlerdir (Zeydân, ts, s. 139; el-Kutubi (thk: İhsan Abbas), 1973, s. 314; el-Hakani, 1952, s. 271). Hayreddin ez-Zirikli de şairin 750/1349 yılında Bağdat'ta vefat ettiğini belirtmiştir (e'z-Zirikli, 2002, s. 17).

Arap edebiyatı tarihinde önemli bir yere sahip olan Safiyüddin el-Hillî Arap şiirini eserleri ile hem korumuş hem de daha ileriye taşımıştır. İyi bir eğitim alan ve kendisinden önceki şairlerin şiirlerini çok iyi bilen şair, Kur'an-ı Kerim'i ve bazı şiir divanlarını ezberlemesinin yanında, fıkıh, tefsir, hadis, kelim gibi İslami ilimlere de derinlemesine vakıf olan bir şairdir.

el-Hillî, döneminin birçok âlim ve edibi tarafından bir söz ustası, büyük bir şair olarak kabul edilmiştir. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) onun meani ve bedi sanatlarını çok iyi bilen bir şair olduğunu söylemiştir. Ayrıca onun zamanında yaşayan bazı edebiyatçılar, ondan daha iyi şiir yazan bir başkasına rastlamadıklarını ifade etmiştir (el-Askalânî, 1993, s. 2/370). Mecdüddin Muhammed b. Yakub Firuzabadi (ö. 817/1415) Hicri 747 yılında o sırada yaşlı bir adam olan el-Hillî ile Bağdat'ta görüştüğünü ve hem nazımda hem de nesirde çok güçlü bir yeteneğe sahip olduğunu belirtmiştir (el-Eyyubi, 1971, s. 357).

Şiirlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanan şair, daima Arap dilinin sarf ve nahiv kurallarına riayet etmeye özen göstermiştir. Hem kendisinden önceki şairlerden hem de çağdaşı olan şair ve ediplerden etkilenen Safiyüddin el-Hillî kendinden sonraki ediplere, şairlere özellikle de bediyyat şairlerine birçok konuda örnek olmuştur. Çok sayıda şair onun nazmettiği şiirlere benzer şiirler yazmaya çalışarak onun yolundan gitmiştir. Çeşitli konulardaki şiirleri bilhassa da nükteli ifadeler içeren kısa şiirleri günümüzde dâhi pek çok kişi tarafından bilinmektedir.

2. Safiyüddin el-Hillî'nin Eserleri

Usta bir şair olan el-Hillî, şairliğinin yanında nesir türünde de eserler vermiş, şiirde gösterdiği başarıyı nesirde de göstermiştir. Onun bilinen mensur eserleri genellikle yazışmalar, mektuplar ve fabl tarzında kaleme aldığı uzunlukları farklı olan parçaları ihtiva eder (el-Eyyubi, 1971, s. 341-356; Selim, 1971, s. 46).

2.1. Manzum Eserleri

2.1.1. **Divan (ديوان صفي الدين الحلي)**: ilk defa Mısır'da bulunduğu sırada bizzat kendisinin şiirlerini topladığı bu eseri eklemelerle çıkarmalarla farklı zamanlarda ve yerlerde yayımlanmıştır (el-Eyyubi, 1971, s. 69).

² Memluk Sultanı Ebü'l-Meâlî el-Melikü'n-Nâsir Nâsirüddîn Muhammed b. Kalâvûn (ö. 741/1341)

2.1.2. Dureru'n-Nuhûr fi Medâihi'l-Melikil-Mansûr (درر النّحور في مدائح الملك المنصور): el-Artukiyat olarak da bilinen bu eser, şairin Mardin Artuklu devletinin yöneticilerini methetmek için yazdığı yirmi dokuz kasideden oluşur. Her kasideyi yine yirmi dokuz beyit halinde nazmeden şair, tüm kasideleri kendi içinde sıra ile Arap alfabesinin harflerine göre ve her bir beytin ilk harfi ile son harfi aynı olacak biçimde uyaklandırmıştır. Şairin bu eseri hem müstakil olarak hem de Divanına eklenmek suretiyle farklı zamanlarda yayımlanmıştır (el-Eyyubi, 1971, s. 71).

2.1.3. el-Kâfiyetü'l-Bedîiyye fi'l-Medâihi'n-Nebeviyye (الكافية البديعية في المدائح النبوية): Şair yüz kırk beş beyitten oluşan bu eseri Hz. Peygamber'i (s.a.v.) methetmek için kaleme almıştır. el-Hillî'nin 'mim harfi' ile kafiyeleştirdiği bu kasidenin her beyti en az bir bedîi sanata sahip olup beytin içinde icra edilen bedîi sanatın ismine de yer verilmiştir (el-Hillî, 1997, s. 567-581).

2.1.4. Şerhü'l-Kâfiyeti'l-Bedîiyye fî Ulûmi'l-Belâğeti ve Mehasini'l-Bedi' ya da e'n-Netâic'ul-elmâiyye fî Şerhi'l-Kafiyeti'l-Bedîiyye (شرح الكافية البديعية في علوم البلاغة ومحاسن البديع): Şairin Hz. Peygamber'i (s.a.v.) methetmek için nazmettiği 'el-Kâfiyetü'l-Bedîiyye' isimli kasidesine yazdığı şerhtir (el-Hillî, 2000, s. 35).

2.1.5. el-Atilü'l-Hali vel-Mürâhhesü'l-Ġâlî fi'l-Ezcâl vel-Mevâlî (العاطل الحالي والمرخص الغالي (في الأزجال والموالي): Şairin bu eseri halk şiirinin bir türü olarak değerlendirilebilecek olan Zecel, el-Kane ve Kane Mevaliyya ve Kuma gibi besteli olarak söylenebilen şiir çeşitleri, ortaya çıkışları, önemli temsilcileri ve örnekleri hakkında bilgi veren bir eserdir. Bu eser, konusu bakımından bu alanda yazılmış ansiklopedik eserlerin en önemlisi olarak kabul edilir (el-Eyyubi, 1971, s. 17).

2.1.6. Safvetü's-Şuârâ ve Hulâsatu'l-Bulağâ (صفوة الشعراء و خلاصة البلاغ): Hediyyetü'l-Arifin ismi ile de bilinen bu eser aruz ilmi ile ilgili olup bazı şairlerden örnek şiirleri ihtiva eder (el-Hakani, 1952, s. 271-292).

2.1.7. el-Kasidetü's-Sâsâniyye (القصيدة الساسانية): Şairin bir çeşit dilenci hikâyesi olarak nazmettiği bu kaside yetmiş beş beyitten oluşur. Arapça ve Farsça ifadeleri yoğun olarak kullanarak oluşturduğu bu eser el-Hillî'nin derin bilgisini ve zengin kültürünü ortaya koyan en açık göstergelerden biridir (Alveş, 1959, s. 117).

Bu eserlerinin bir kısmı bazen ayrı olarak bazen de divanına ekleme yapılarak yayımlanmıştır. el-Hansari, 'Ravdatül-Cennat' isimli kitabında Safiyyüddin el-Hillî'in 'Divanu Şi'rin Sağır' adında bir başka eserinden de söz etmektedir (el-Hansari, 1972, s. 81).

2.2. Mensur Eserleri

2.2.1. el-Ağlati (الأغلاطي): Şair, halkın ve bazı âlim zatların yaptığı dil yanlışlarını bu mensur eserde toplamaya çalışmıştır. Topladığı bu yanlışları Kur'an-ı Kerim ayetleri, Hadis-i şerifler ve ünlü Arap şiirleri ile karşılaştırarak doğrusunu belirtmiştir (el-Eyyubi, 1971, s. 74).

2.2.2. e'd-Dürerü'n-Nefîs fî Ecnâsi't-Tecnîs (الدّرر النفيس في أجناس التجنيس): el-Hillî beş sayfalık bu eserinde edebî sanatlardan cinas sanatını ve çeşitlerini konu edinmiş, ele aldığı cinas çeşitlerine kendi şiirlerinden de örnekler vermiştir (el-Eyyubi, 1971, s. 71).

2.2.3. Fâidetün fî Tevellüdi'l-Engâm (Ba'diha' 'an Ba'd) ve Tertibiha 'ale'l-Burûc (فائدة في تولد الأنغام (بعضها عن بعض) و ترتيبها على البروج): Şair bu eserinde burçlar ile musiki makamları arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır (Kılıçlı, 1998, s. 44).

2.2.4. Risâletü'd-Dâr 'an Muhâverati'l-Fa'r (رسالة الدار عن محاوراة الفار): Şairin Mardin'de kaldığı evde yaşayan farelerin konuşmalarına yer verdiği, fabl tarzında yazdığı nükteli eseridir (Selim, 1971, s. 37).

2.2.5. es'-Sayd Bil-Bundûk (الصيد بالبندوق): el-Hidmetü'l-Celile fil-Mukaddimetil-Efdaliyye ismi ile de bilinen bu eser, şairin çocukluğundan beri çok sevdiği avcılıkla ilgilidir (Kılıçlı, 1998, s. 44).

2.2.6. Hallü'l-Manzûm (حلّ المنظوم): Safiyyüddin'in oğlu için yazdığı bu risalede İslam öncesi dönemin önemli şairlerinden İmrü'ül-Kays'ın Muallaka'sının ilk beyitlerini nesirleştirerek yazmıştır (Kılıçlı, 1998, s. 44).

2.2.7. er'-Risaletü't-Tev'emiyye (الرسالة التوأمية): İkili kelime grupları şeklinde yazdığı için 'İkiz Risale' diye isimlendirilen bu eserini şair, kendisini Artuklu meliki Mansur'a tanıtmak amacıyla kaleme almıştır (Selim, 1971, s. 36).

2.3. Diğer Eserleri: Adı geçen bu eserlerinin yanında bazı kaynaklarda şairin başka eserlerinden de bahsedilmiştir. *Kasidetün fi Luğati'l-Ğurebâ ve Funûnihim ve Hiyelihim, el-Mesalisu ve'l-Mesani fi'l-Meâni, Mücmelü'l-Kasâidi'l-Ferâid ve el-Mahbûkât* gibi eserler bunlardan bazılarıdır (el-Eyyubi, 1971, s. 76-77).

3. Hiciv Kavramı ve Safiyyüddin el-Hillî'nin Hiciv Şiirleri

3.1. Hiciv Kavramı

Arapça heca (هجو - هجا) kökünden türeyen hiciv kelimesi, sözlükte okumak, şiir yoluyla birine hakaret etmek, methetmenin zıddı olarak yermek, bir kişi ya da topluluğun ayıp ve kusurlarını sayıp dökmek gibi anlamlara gelir (İbn Manzûr, ts., s. 15/353). Bir edebiyat terimi olarak ise, yergi, kara mizah, taşlama, çokluk, bir kişiyi, kurum ya da topluluğu/toplumunu alay ederek eleştirmek, yermek, aşağılamak ve gülünç duruma düşürmek kastıyla yazılan, genellikle manzum metinlere verilen isimdir (Karataş, 2001, s. 182). En eski şiir türlerinden biri olan hiciv, Türk halk edebiyatında taşlama, çağdaş Türk edebiyatında ise yergi olarak bilinir (Okay, 1998, s. 447).

Hiciv şiirleri Arap edebiyatında da çok eski dönemlerden beri kullanılan bir türdür. Başlarda kâhin ve büyücülerin kullanımına dayalı lanetleme ve beddualar biçiminde ortaya çıkmış, daha sonraki zamanlarda bazı değişim ve gelişmelere uğrayarak müstakil bir edebî tür hâline gelmiştir. İslam öncesi dönemde birini hicvetmek isteyen bir şairin kâhinler gibi giyinmesi, başını tıraş ettirip kokular sürünmesi, özel pabuçlar giyip ilahlara sığınması, bu türün kâhinlerle olan yakın ilişkisini gösterir (Durmuş, 1998, s. 447-449).

İslam öncesi Arap şiirinin en önemli hiciv şairleri arasında Nâbiğâ e'z-Zübyânî,³ Züheyr b. Ebi Sülma,⁴ Me'mun b. Kays el-A'şa,⁵ Evs b. Hacer⁶ ve Tarafe b. Abd⁷ gibi şairlerin isimleri öne

³ Ebû Ümâme (Ebû Akreb) Ziyâd b. Muâviye b. Dabâb (Dibâb) b. Câbir en-Nâbiga ez-Zübyânî (ö. 604 [?])

⁴ Ebû Sülma (Ebû Büceyr) Züheyr b. Ebî Sülma (Rebîa) b. Riyâh el-Müzenî (ö. 609 [?])

⁵ Ebû Basîr Meymûn b. Kays b. Cendel el-Bekrî (ö. 7/629 [?])

⁶ Ebû Şüreyh Evs b. Hacer b. Attâb et-Temîmî (ö. 620)

⁷ Ebû Amr Tarafe (Amr) b. el-Abd b. Süfyân b. Sa'd el-Bekrî el-Vâilî (ö. 564 [?])

çıkılmaktadır. Şair Hutay'e⁸ de Muhadram⁹ hiciv şairlerinin önde gelen isimlerinden biridir. İslami dönemde ise Hz. Peygamber'i ve Müslümanları İslam düşmanı şairlerin saldırılarına karşı savunmak, onlara cevap vermek amacıyla hicivler nazmeden şairlerin başında, Hassan b. Sâbit¹⁰, Abdullah b. Revâha¹¹, Kâ'b b. Züheyr¹² ve Kâ'b b. Mâlik¹³ gibi isimler bulunur.

3.2. Safiyyüddin el-Hillî'nin Hiciv Şiirleri

Aslında daha çok metih ve tasvir şairi olan Safiyyüddin el-Hillî, ilk hiciv şiirlerini henüz genç bir delikanlı iken yaşadığı Hille şehrinde kabilesinin sürtüşme ve çatışma halinde olduğu Ebü'l-Fazl kabilesinin mensuplarını hicvederek yazmaya başlamıştır (Kılıçlı, 1998, s. 41-44). Bu hicivler de müstakil şiirler ve kasideler olmayıp genellikle fahr ve hamaset kasidelerinin giriş kısmında yer alan kısa parçalar şeklindedir.

Safiyyüddin el-Hillî'nin sonraki dönemlerde kaleme aldığı hicivleri çoğunlukla, bazı dostları ve arkadaşlarının teşvikiyle nazmettiği kısa parçalardan oluşur. Divanında yer alan hiciv bölümünün başında bu şiirleri bazı dostlarının telkini ve tavsiyesi ile yazdığını belirtir (Alveş, 1959, s. 221). Bununla birlikte şair Divanının giriş bölümünde, ne kadar büyük olursa olsun şerefli, soylu ve cömert birini asla methetmeyeceğini belirtir. Buna ek olarak, ne kadar zelil ve rezil olursa olsun alçak ve aşağılık birini de asla hicvetmeyeceğine dair kendi kendine söz verdiğini; bunu da dilencilere benzemekten kaçındığı, insanların ayıp ve kusurlarını araştırmaktan hoşlanmadığı için tercih ettiğini dile getirir. Şair ayrıca sadece zikretmesi gereken şeyler veya teşekkür etmesini gerektiren durumlar hakkında şiir nazmettiğini de söylemekten geri durmaz. Yazdığı metih şiirlerini mal ve menfaat elde etmek için değil, yapılan bir iyiliğe minnetini ifade etmek için nazmettiğini, Nebevi methiyeleri de maddi çıkar beklentisi olmadan yazdığını ifade eder. el-Hillî, hiciv şiirlerini ise insanların kendisini böylesi şiirler yazmaktan aciz biri olarak görmelerini önlemek amacıyla, yakın dostlarının teklifi ve önerisiyle yazdığının altını çizer (el-Hillî, 1997, s. 21-22).

Şiir kabiliyetini hiciv şiirlerinden ziyade başka şiir türlerine hasreden bir şair olan Safiyyüddin el-Hillî'nin hiciv şiiri olarak değerlendirilebilecek farklı uzunluklardaki şiirlerini üç başlık altında toplamak mümkündür: Birinci grup hicivleri, kendisine yöneltilen birtakım eleştirilere cevap vermek, şiirdeki yeteneğini ortaya koymak ve rüştünü ispat etmek amacıyla kaleme aldığı hicivlerdir. İkinci grup hicivleri ise bazı şairlerle yaşadığı olaylar karşısında öfkeyle karışık atışma tarzında nazmettiği hiciv şiirleridir. Üçüncü grup hicivleri de yakın dostlarının teşviki ile belirli bazı kişileri, mekânları hatta bazı hayvanları alaycı bir dil kullanarak hicvettiği şiirleridir.

3.2.1. Eleştirilere Cevap Vermek ve Yeteneğini Göstermek İçin Nazmettiği Hicivler

Safiyyüddin el-Hillî şiirlerini genellikle herkesin anlayabileceği şekilde, Arapçanın sarf ve nahiv ilimlerine uygun biçimde fasih dille nazmetmiştir. Şairin yaşadığı dönemdeki hâkim edebî

⁸ Ebû Müleyke Cervel b. Evs b. Mâlik el-Absî (ö. 59/678 [?])

⁹ Muhadram ifadesini dil ve edebiyat âlimleri, Hz. Peygamber'i görüp görmeme, ona iman edip etmemeyi dikkate almadan hem Cahiliye döneminde hem de İslam döneminde yaşayan ya da her iki dönemde eser veren edebiyatçılar için kullanırlar (Efendioğlu, 2020, s. 393-394).

¹⁰ Ebü'l-Velîd (Ebû Abdîrahmân) Hassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Hazrecî el-Ensârî (ö. 60/680 [?])

¹¹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Revâha (ö. 8/629)

¹² Ebü'l-Mudarrab (Ebû Ukbe) Kâ'b b. Züheyr b. Rebîa (ö. 24/645 [?])

¹³ Ebû Abdillâh Kâ'b b. Mâlik b. Ebî Kâ'b Amr el-Hazrecî (ö. 50/670)

anlayışa göre, edebî bir üründe ne kadar çok karmaşık ve anlaşılmaz lafızlar kullanılmışsa o ürün o kadar değerli olur ve bu durum ürünü oluşturan edibin bilgi ve kültürünün ne kadar derin olduğunu gösterir. Bu anlayışla hareket eden bazı kişiler, el Hillî'nin şiirlerini beğenmekle birlikte garip ve anlaşılmaz lafızları az kullandığı gerekçesiyle onun şiirlerini kusurlu bulup eleştirmişlerdir. Bunu öğrenen şair, şiirin kıymetini anlaşılmaz, muğlak ifadeler içermesi ölçütü ile değerlendiren bu anlayışı kendine has üslubu ile kapalı ve nadir lafızlar kullanarak nazmettiği bir şiir ile eleştirmiştir (el-Hillî, 1997, s. 517).

أَيُّهَا الْحَيْرَبُونَ وَالْـدَرْدَبِيُّوسُ وَالطُّخَا وَالنُّعَا وَالْعَطَابِيُّوسُ
وَالسَّابِتِيُّوسُ وَالْحَقُّوسُ وَالْهَيْبِيُّوسُ وَالْهَجْرُسُ وَالطَّرْقَسَانُ وَالْعَسْبَطُوسُ
لُعْنَةُ تَنْفُورِ الْمَسَامِغِ مِنْهَا حَيِّنٌ تُرْوَى وَتَشْمِزُّ النُّفُوسُ
وَقَبِيحٌ أَنْ يُذَكَرَ النَّافِرُ الْوُحُ شَيْءٍ مِنْهَا وَيُتْرَكَ الْمَأْنُوسُ
أَيُّنَ قَوْلِي هَذَا كَثِيرٌ قَدِيمٌ وَمَقَالِي عَقَنَةٌ قَدْ قَدِمُوسُ

Gerçekten de hayzebun,¹⁴ derdebis,¹⁵ teha,¹⁶ nukah¹⁷ ve atlebis¹⁸

Sebenta,¹⁹ hakes,²⁰ hiyak,²¹ hicris,²² terkesan,²³ ve astus²⁴

Kelimesini duyan kulaklar onlardan nefret eder, onları görenler onlardan öğrenir.

Sevilmeyen yabancı lafızları zikredip, bilinenleri terk etmek ne kadar da çirkindir.

Birikmiş eski bir kum tepesi gibi olan sözlerim ile ağır ve iri biri gibi olan, Kısra'nın tacı gibi sözlerim nerede.

Hicivlerinde isimlerin önemli bir yeri olan Şair hicvettiği kişilerin isimlerinden hareketle harfler ve kelimelerde birtakım değişiklikler yaparak nazmettiği şiirlerle o kişileri hicvetmiştir. Örneğin Şemseddin b. Necmeddin isimli bir devlet yetkilisinin, adı İbn Kebeş olan birisinin yerine

¹⁴ Yaşlı kadın

¹⁵ Kurnaz yaşlı kadın ya da erkek

¹⁶ Yükseklerde olan bulut

¹⁷ Soğuk ve temiz su ya da hastalıktan oluşan şişkinlik

¹⁸ Yumuşak ve pürüzsüz olan şey

¹⁹ Leopar, cesur ve atılğan

²⁰ Aslan yavrusu, meyvesi yenilebilir olan bitki

²¹ Erkek deve kuşu, uzun boylu adam

²² Ayı, tilki veya maymun yavrusu

²³ Kum yığını, gökyüzündeki iki yıldız

²⁴ Bambuya benzeyen bir ağaç

vali olarak atadığı Necibüddin b. Zi'b isimli bir kişiyi hicvederken tevriye²⁵ sanatını kullanarak şöyle demiştir (el-Hillî, 1997, s. 523):

بَشَمِيسِ الدِّينِ لَمْ تُطِيقِ الرَّعَايَا فَكَيْفَ وَقَدْ تَبَيَّنَ دَلُّ النَّجِيْبِ
رَعَايَا مَا أَطَاقُوا بَأْسَ كَبِيْشٍ مُحَالٌ أَنْ يُطِيقُوا بَأْسَ ذُنُوبِ

Vatandaşlar Şemseddin'e dayanamadılar, onun yerine gelen Necib'e nasıl dayanacaklar?

İnsanlar Kebeş'in (koç) şerrine katlanamadılar, imkânsızdır Zi'b'in (kurt) şerrine katlanamazlar.

Yine ismi İsa olan devşirme bir kişinin isminden hareketle yazdığı hicivde şu dizelere yer vermiştir (el-Hillî, 1997, s. 523):

سُمِّيَتْ عَيْسَى وَأَلَمْ تَطْفُرْ بِمُعْجِزَةٍ وَأَلَمْ تُشَابِهْهُ فِي عِلْمٍ وَلَا حَسَبِ
وَلَا أَتَيْتِ بِشَيْءٍ مِنْ فَضَائِلِهِ إِلَّا بِأَنَّكَ مِنْ أُمَّ بَغَيْرِ أَبِي

İsmin İsa'dır ama bir mucizeye ulaşmış değilsin. Ne ilimde ne asalette ona benzemiyorsun.

Sen, kocasız bir anneden olmak dışında, onun faziletlerinden hiçbirine sahip değilsin.

Dış görünüş ile ilgili hicivlerinin yanı sıra cimrilik, cahillik, aptallık, hırsızlık çok konuşmak ve ahmaklık gibi insanların huy ve ahlaklarını da hicivlerinde konu edinmiştir. Örneğin zengin olduğu halde cimrilik eden bir kişiyi teşbih²⁶ sanatı ile boş bir eve benzeterek hicvettiği bir şiirinde şöyle demiştir (el-Hillî, 1997, s. 524):

لَمَّا إغْتَنَى أَفْقًا دَنَا نَفَعُهُ وَتَلَاكَ مِنْ شَيْمَةٍ بَيْتِ الْخَلَا
يُسْعَى إِلَيْهِ إِنْ غَدَا فَاغْرَأَ وَمَا بِهِ نَفْعٌ إِذَا مَا إِمْتَلَا

Zengin olunca bize bir faydasını görmedik. Bu ise boş evlerin özelliğidir.

Boş olduğunda ona doğru koşulur, dolu olduğunda ise kimseye bir faydası yoktur.

Hicivlerinde genellikle bahse konu kişileri rencide edici, küçük düşürücü ifadelerden kaçınan şair zaman zaman dolaylı olarak da olsa hakarete varan teşbihlerde bulunmuştur. Örneğin Tüfeyl kabilesine mensup bir adamı hicvederken, asil atların başlarından tutulup götürülmesine karşın, o kişiyi kadına benzetirken, onun akrabaları ve yakınlarını kuyruğundan tutulup çekilen hayvanlara

²⁵ Tevriye: Birden çok anlama gelebilen bir kelimenin, bir beyit veya mısra içinde yakın anlamını söyleyip en uzak anlamını kastetme sanatıdır (Bulut, 2015, s. 302; Karataş, 2001, s. 432).

²⁶ Teşbih: Beyân ilminin tabirlerinden olup, aralarında bir veya birden fazla vasıfta benzerlik bulunan iki şeyin birini diğerine benzetmektir (Bulut, 2015, s. 200).

benzetmek suretiyle onlarla alay etmiştir. Şair bu şiiriyle bir bakıma başların kuyruk, kuyrukların baş olduğu imasında bulunarak Tüfeyl kabilesini aşağılamaya çalışmıştır (el-Hillî, 1997, s. 529):

طُفَيْلٌ ثَقِيلٌ بِأَذْنَابِهِمْ وَقُدُ الْجِيَادِ بِأَرْسَانِهِمْ
إِذَا افْتَحَتْ رَتَّ فِتْيَانَهُ بِالرَّجَالِ فَفَخَّرُ طُفَيْلٍ بِنِسْوَانِهِمْ

Tüfeyl kabilesi kuyruğundan, asil atlar ise başlarından idare edilir.

İnsanlar yiğitleri ile iftihar ederken, Tüfeyl kabilesi ise kadınları ile övünür.

Safiyyüddin el-Hillî tavsiye ve öneri üzerine başkalarını hicvederken, diğer şairlerde pek rastlanmayan bir biçimde kendisi hakkında da hiciv yazmıştır. Mardin’de bulunduğu ve maddi durumunun iyi olmadığı bir sırada nazmettiği bir şiirinde mübalağa²⁷ sanatını kullanarak kendi yoksulluğu ile dalga geçmiştir (el-Hillî, 1997, s. 518):

إِذَا رَأَى فِئِي قِذْرَهُ أَحْمَةً تَلَا عَلَيْهِمُ آيَةَ الْكُرْسِيِّ
وَإِنْ رَأَى فِئِي بَيْتَهُ فَمَارَةً بَادَرَ هَمًّا بِالسَّيْفِ وَالْثَمْرِ

Tenceresinde bir parça et görünce üzerine Ayetü'l-Kürsi okuyor.

Evinde bir fare görecek olsa, onu kılıç ve kalkanla kovalıyor.

Sonraki beyitlerde kendi durumunu alaya almaya devam ederek fakir oluşunu abartılı bir dille ifade etmeyi sürdürür (el-Hillî, 1997, s. 518).

يُقْفِلُ عِنْدَ الْأَكْمَلِ أَبْوَابَهُ خَوْفًا عَلَى الزَّادِ مِنَ الْكَيْسِ
فَإِنْ أَتَى ضَيْفٌ عَلَى غَرَّةٍ قَابَأَهُ بِالنَّعْسِ وَالنُّكْسِ

Yemek yerken, aniden gelebilecek misafirin korkusundan kapıları kapatıyor.

Beklenmeyen bir konuk gelince, onu mutsuz ve perişan bir halde karşılıyor.

Bu duruma benzer şekilde şair yine kendisi ile ilgili olarak, uyuduğu sırada, Şeytan’ın kendisini ziyaret ettiği, beraber yiyip, içip eğlendikten sonra aralarında tuhaf bir diyalogun geçtiği gibi hayali bir olayı şiirinde hiciv yoluyla anlatır (el-Hillî, 1997, s. 520):

وَأَيُّهَا طَالُ سُهُادِي بِهَا فَزَارَنِي إِبْلِيسُ عِنْدَ الرُّقَادِ

²⁷ Mübalağa: Bir vasıf, fiil veya durumu, gerçekleşmesi zor, hatta imkânsız dereceye çıkararak ifade etmektir (Bulut, 2015, s. 332).

فَقَالَ: هَلْ لَكَ فِي شَقَقَةٍ	كَبِشِيَّةٍ تَطْرُدُ عَنَّا السُّهَادَ؟
قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: وَفِي قَهْوَةٍ	عَتَّقَهَا الْعَاصِرُ مِنْ عَهْدِ عَادَ؟
قُلْتُ نَعَمْ قَالَ: وَفِي مُطَرِّبٍ	إِذَا شَدَا يَطْرِبُ مِنْهُ الْجَمَادَ؟
قُلْتُ نَعَمْ قَالَ: وَفِي طَفْأَةٍ	فِي وَجَنَاتِهَا لِأَحْيَاءِ إِثْقَادَ؟
قُلْتُ نَعَمْ قَالَ: وَفِي شَادِنٍ	قَدْ كُجِّتَ أَجْفَانُهُ بِالسَّوَادِ؟
قُلْتُ نَعَمْ فَقَالَ: نَمَّ آمِنَاءُ	يَا كَعْبَةَ الْفُسُقِ وَرُكْنَ الْفَسَادِ

Uykusuzluğun çok uzadığı bir gece, uyku sarhoşu iken, İblis beni ziyaret etti.

'Sende uykusuzluğumuzu kovacak bir kuzu parçası var mı?' dedi.

Evet.' Dedim. 'Âd kavmi zamanında yapılmış, yıllanmış bir kahve var mı?' dedi.

'Evet.' Dedim. 'Şarkı söyleyince ölüleri dirilten bir müzisyen var mı?' dedi.

'Evet.' Dedim. 'Utançtan yanakları kızarmış genç bir kız var mı?' dedi.

'Evet.' Dedim. 'Göz kapakları siyah sürmeli bir ceylan yavrusu var mı?' dedi.

'Evet.' Dedim. 'O halde güvenle uyu, ey sapkınlığın kiblesi ve ey fesadın payandası!' dedi.

3.2.2. Atışma Tarzında Nazmettiği Hicivler

Şairin divanındaki hiciv şiirleri, hiciv için ayrılmış müstakil bir bölüm halinde nükteli şiirleri ile beraber aynı başlık altında sıralanmıştır. Bunun yanı sıra şairin farklı temalarda nazmettiği diğer bazı kasidelerinin başında da hiciv sanatına başvurduğu olmuştur. Örneğin, Irak'ın ileri gelenlerinden biri olan Tacuddin el-Âvi kendisinden, Abbasi halifesi ve aynı zamanda şair olan Abdullah İbnü'l-Mu'tez'in (ö. 296/908) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ehlibeytini eleştirip küçümsediği bir şiirine cevap vermesini istemiştir. Bunun üzerine el-Hillî, İbnü'l-Mu'tez'in yazdığı şiirine benzer bir uyakla bir kaside nazmetmiştir. Şair bu kasidenin girişinde şöyle demiştir (el-Hillî, 1997, s. 92):

أَلَا قُلْ لِشَرِّ عَبِيدِ الْإِلَهِ	هَ وَطَاغِي فُرَيْشٍ وَكَذَابِهَا
وَبَاغِي الْعِبَادِ وَبَاغِي الْعِنَادِ	وَهَاجِي الْكِرَامِ وَمُغْتَابِهَا
أَأَنْتَ تُفَاخِرُ آلَ النَّبِيِّ	وَتَجَدُّهَا فَضْلَ أَحْسَابِهَا

Allah'ın en şerli kuluna, Kureyş'in en gaddar, en zorba ve en yalancısına de ki:

Kulların en hadsiz, en inatçısı, şerefli insanları hicveden ve onların gıybetini yapana de ki,

Sen misin Peygamber'in temiz ailesine üstünlük taslayan ve onun soyundan gelenlerin fazilet ve üstünlüklerini inkâr eden?

Safiyyüddin el-Hillî'nin nazmettiği bu kasidenin sonraki beyitlerinde İbnü'l-Mu'tez'in şiirinde ehlibeyt ile alakalı olarak dile getirdiği bazı iddiaları yine aynı üslupla çürütmeye çalışmaktadır (el-Hillî, 1997, s. 93):

بِكُمُ بَاهِلَ الْمُصْطَفَى أَمْ بِهِمُ	فَرَدَّ الْعُدَاةَ بِأَوْصَالِهَا
أَعَنْتُمْ نَفْسِي الرَّجْسِ أَمْ عَنَّهُمْ	لِطَهْرِ النَّفْسِ وَسِ وَأَلْبَابِهَا
أَمَا الرَّجْسُ وَالْخَمْرُ مِنْ دَابِكُمْ	وَفَرَطُ الْعِبَادَةِ مِنْ دَابِهَا
وَقُلْتِ وَرَثَتَا ثِيَابِ الذَّبِيِّ	فَكَمَ تَجَزَّبُونَ بِأَهْلِ دَابِهَا
وَعَنْدَكَ لَا يِوَرْتُ الْأَنْبِيَاءُ	فَكَيْفَ حَظِيصَتُمْ بِأَثْوَابِهَا
فَكَذَّبْتَ نَفْسَكَ فِي الْحَالَتَيْنِ	وَلَمْ تَعْلَمْ الشَّهَدَ مِنْ صَابِهَا

Mustafa düşmanlarını mübâheleye²⁸ çağırdığında ve sonra başlarına belalar yağdığında yanında ehlibeyt mi vardı, yoksa siz mi?

Ruhlarını ve akıllarını temizlemek için, Allah ehlibeytten mi pisliği giderdi, yoksa sizden mi?²⁹

Çirkin işler yapmak ve içki içmek sizin âdetiniz, Allah'a çok ibadet etmek de onların âdeti değil mi?

Peygamber'in elbisesini miras aldığınızı söyledin. Acaba kaç defa o giysinin kenarına tutunup yürüdünüz?

Sana göre Peygamberler miras bırakmaz. O halde nasıl oldu da onun elbisesi payınıza düştü?

Her iki durumda da sen kendini yalanladın. Sen bal peteğinin tadı ile acıyı bile birbirinden ayıramıyorsun.

Safiyyüddin kendisine bir konuda yardım edeceği sözünü veren ama sözünü yerine getirmeyen bir arkadaşını dolaylı olarak eleştirirken, bir bülbül ve şahin arasında geçen bir diyalogla teşhis ve intak³⁰ sanatlarını kullanarak durumu bir bakıma hicvetmiştir (Alveş, 1959, s. 52):

²⁸ Mübâhele: Bir tartışma esnasında haksız ve yalancı olanın Allah'ın lânetine uğraması için beddua edilmesi (Fayda, 2020, s. 423-424).

²⁹ Şair burada, 'Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor.' (Ahzab: 33) ayetine işaret etmiştir.

³⁰ Teşhis: Hayvanlara, bitkilere, cansız ve soyut varlıklara insanlara ait özellikler nispet etme anlamında edebiyat terimi. İntak: Konuşma yeteneği bulunmayan hayvanları, bitkileri, cansız varlıkları ve soyut kavramları insan gibi konuşturmadır (Durmuş, 2011, s. 565-566).

كَمَا قَالَهُ الصَّاقِرُ فِي عِرَّةٍ بِمِثْلِ حِينَ فَاخِرَهُ الْبُلْبُلُ
 وَقَالَ أَرَاكَ جَا بَيْتَ الْمَأْمُونِ وَمِنْ فَوْقِ أَيْدِيهِمْ نُحْمَلُ
 وَأَنْتِ كَمَا عَلِمُوا أَخْرَسُ وَعَنْ بَعْضِ مَا قُلْتُمْ تَنْكُ
 وَأَحْسَبُ مَعَ أَنْتِ نِيَّاطِقُ وَقَدْ دَرِي عِنْدَهُمْ مُهْمَلُ
 فَقَالَ صَدَقْتَ وَلَكِنَّهُمْ بِذَلِكَ دَرُوا أَنَّتِ الْأَفْضَلُ
 لِأَنَّتِ فَعَلْتِ وَمَا قُلْتِ قَطُّ وَأَنْتِ تَقُولُ وَلَا تَفْعَلُ

Bülbül şahine karşı övününce, şahinin izzetle dediği gibi,

Bülbül dedi ki: Görüyorum ki; el üstünde tutuluyor ve krallarla oturuyorsun.

Onlar da biliyor, sen dilsizsin. Söylediğim bazı şeylerden de çekiniyorsun.

Ben konuştuğum halde kafesteyim, değerimi de bilmiyorlar.

(Şahin) dedi ki: Haklısın fakat yine de senden daha iyi olduğumu biliyorlar.

Çünkü ben söylediyimi kesin yaparım, sen ise söylüyorsun ama yapmıyorsun.

3.2.3. Teşvik ve Tavsiye Üzerine Nazmettiği Hicivler

Bu tarz şiirlerinde esprili bir dil ve iğneleyici bir ifade biçimi kullanan şair, hicvettiği ya da eleştirdiği kişiyi aşağılamaktan ve çok fazla hakaret etmekten genellikle kaçınmıştır. Ona yakın olan bazı insanlar, onun böylesi şiirler nazmetmekten uzak durmasının sebebini yeteneksiz oluşuna, bu tarz şiirleri yazacak kadar bilgi, birikim ve beceriye sahip olmayışına bağlamışlardır. Şair belki de bu kanaati ortadan kaldırmak için bazen kendi isteğiyle bazen de dostlarının teşvik ve telkiniyle hiciv şiirleri nazmetmiştir. Örneğin yakın arkadaşlarının kendisinden bir şarkıcıyı hicvetmesini istemeleri üzerine yine mübalağa sanatını kullanarak nazmettiği kısa bir şiirinde şöyle demiştir (el-Hillî, 1997, s. 523):

وَشَادِ يُنَشِّئُ شَمْلَ الطَّرَبِ يُمِيتُ السُّرُورَ وَيُحْيِي الْكُورَبِ
 بَوَجْهِهُ يُبِيدُ إِذَا مَا بَدَا وَكَفِّ تَضُرَّ إِذَا مَا ضَارَبِ
 شَادَا فَعَدَا كُنْ قَلْبِ بِبِهِ قَالِي لِنَصِيبِ كَثِيرِ النَّصَابِ
 نَعْنَى فَعْنَى قَلْبِ الرِّفَاقِ وَمَا سَ فَمَسَّ الْقَلْبَ وَبِ الْعَطَابِ

Bu şarkıcı, neşeyi dağıtır, eğlencenin canına okur; mutluluğu öldürür dert ve kederleri ise diriltir.

Onun yüzünü görenler hemen ölür giderler, eline değenler mutlaka zarar görürler.

Şarkı söylediğini duyan her kalbin nasip ve kısmeti azalır, keder ve hastalığı ise çoğalır.

Şarkı söyleyince dostların kalpleri eziyet çeker, dokunduğu kişinin gönlünü yıkar ve onu helak eder.

Şair burada cinas³¹ sanatını kullanarak birbirine benzeyen ya da aynı olan harflerden oluşan kelimeleri (مَسَّ مَاسٍ-فَعْنَى-تَغْنَى-شَمَلٌ-يُشَدِّتُ شَادٍ) peş peşe kullanarak ilgi çekici biçimde şiirini nazmetmiştir. Ayrıca anlam bakımından da birbirinden farklı olan mutluluk-keder, az-çok, diriltmek-öldürmek gibi ifadeleri de bir arada kullanmak suretiyle tıbâk³² sanatından faydalanmış, hicivde de başarılı olduğunu ortaya koymuştur. Bu şiirini çok beğenen şairin arkadaşları bu minvalde şiirini sürdürmesini isteyince de farklı benzetmelerle söz konusu şarkıcıyı hicvetmeye devam etmiştir (el-Hillî, 1997, s. 523):

غَنِّي بِصَوْتٍ مِثْلِ سَوِّطٍ عَذَابٍ وَبَدَا بِوَجْهِهِ مِثْلِ ظَهْرِ غُرَابٍ
فَوَدِدْتُ أَنِّي لَا أَرَاهُ فَـإِنِّي بَكَرْتِ إِلَيَّ مُغِيرَةً الْأَعْرَابِ

Azap kırbaç³³ gibi bir sesle şarkı söyledi ve karganın sırtı gibi bir suratla ortaya çıktı.

Onu görmeyi hiç istemezdim. Çünkü onu görünce sabahleyin baskına uğrayan Araplara döndüm.

Şiirlerinde teşbih, tezat, intak, cinas ve istiare gibi edebî sanatları ustalıkla kullanan Safiyyüddin el-Hillî hiciv şiirlerinde de çeşitli söz sanatlarından çokça yararlanmış. Cahil ve bilgisiz olduğu halde ukala ve kendini beğenmiş bir tavırla konuşan bir kişiyi hicvetmesi istenince teşbih ve tezat sanatlarından yararlanarak aşağıdaki hiciv parçasını nazmetmiştir (el-Hillî, 1997, s. 530):

أَيُّهَا الْفَاضِلُ الَّذِي لَفْظُهُ الدُّرُّ زُ وَ لَفْظُ الْأَنْثَامِ كَالْأَصْدَافِ
كَيْفَ تَأْقَى الْأَنْثَامَ شَأْوَكَ فِي الْفَضِّ لِ وَإِنْ شَاءَ بِهَوِّكَ فِي الْأَوْصَافِ
أَصْلُ كُلِّ الْأَنْثَامِ طَيِّبٌ وَلَكِنْ أَنْتَ طَيِّبٌ مِنْ بَعْدِ يَاءٍ وَقَافِ

Ey seçkin ve üstün kişi, diğer insanların sözleri sedef gibiyse, sen sözleri inci gibi olansın.

Bazı sıfatları sana benzese de insanlar iyilik ve fazilette senin olduğun zirveye nasıl ulaşsın?

Bütün insanlar aslen balçık olsa da sen ye (ي) ve kaf (ق) harflerinden sonraki balçıksın.

³¹ Cinas: Manaları farklı, yazılışları aynı ya da benzer iki lafzın bir arada kullanılmasıdır (Bulut, 2015, s. 367).

³² Tıbâk: Aralarında anlam bakımından zıtlık olan kelimelerin bir ibarede uyum içinde yer almasıdır (Bulut, 2015, s. 276).

³³ Şair burada Fecr Suresi 13. Ayetten iktibas yapmıştır. (فَصَدَّبْ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوِّطَ عَذَابٍ) - Bu yüzden Rabbin onların üzerine kırbaç gibi ceza yağdırdı.)

Şair bu dizelerde şiirine konu edindiği kişiyi istidrâk³⁴ sanatını kullanarak önce methedip över gibi yapmıştır. Daha sonra da teşbih sanatından faydalanmış, balçık (طين) kelimesinin başına 'ye' ve 'ka' harflerini eklemek suretiyle onu kabağa (يق+طين) benzetererek hicvetmiştir.

Safiyüddin el-Hillî'nin yakın arkadaşlarının tavsiyesi üzerine nazmettiği en garip hicivlerden biri de kötü huylu biri olarak bilinen İshak isimli birini vefat ettikten sonra hicvettiği şiiridir (el-Hillî, 1997, s. 525):

مَا كَانَ إِسْحَقُ إِنْسَانًا قَتَدُبُّهُ فَلَا تَقُلْ مَاتَ إِسْحَقُ وَقُلْ نَفَقَا

İshak insan değildi ki, yasını tutasın. Bu yüzden 'İshak öldü' deme, 'telef oldu.' de.

Yine aynı kişi ile ilgili olarak şöyle demiştir (el-Hillî, 1997, s. 526):

سَرَى نَعِشُهُ مِنْ بَعْدِ مَا سَارَ غِشُّهُ فَأَقْنِي بِهِ الْأَحْيَاءَ حَالَ بَقَائِهِ

وَطَالَ إِزْدِحَامُ النَّاسِ مِنْ حَوْلِ نَعِشِهِ شِمَاتًا بِهِ لَا رَحْمَةً لِأَنْوَائِهِ

Hile ve entrikalarından sonra tabutu geceleyin yürüdü. Çünkü kalsaydı yaşayanları yok edecekti.

Tabutunun yanında insan kalabalığı uzun bir kuyruk oldu. Bu ona rahmet dilemek için değil, ona sövmek içindi.

Yakınlarının bu telkin ve tavsiyelerine binaen çok farklı konuları hicivlerine konu edinen Safiyüddin el-Hillî, bazen bir arkadaşının oğlunu ve hizmetçisini (el-Hillî, 1997, s. 526), bazen sakalları yeni çıkan bir delikanlıyı (el-Hillî, 1997, s. 524-526), bazen de bir hamamı veya ürkek bir atı (el-Hillî, 1997, s. 527) hicvetmiştir.

Şairin hicvettiği kişiler arasında arkadaşlarına sürekli yalan söyleyen biri ile sözlerini yerine getirmede ağır davranan biri (el-Hillî, 1997, s. 528-529), beceriksiz bir doktor (el-Hillî, 1997, s. 529), çok konuşan bir adam (el-Hillî, 1997, s. 530), bir hırsız ve büyük burunlu bir şahıs (el-Hillî, 1997, s. 533), ağzı kötü kokan bir kişi, malı ve serveti olmasına rağmen cimrilik eden bir adam (el-Hillî, 1997, s. 535), cahil, tutarsız ve aceleci bir kişi ile asık suratlı bir kişi (el-Hillî, 1997, s. 532), hatta artık hayatta olmayan bir ateist bile vardır (el-Hillî, 1997, s. 531). el-Hillî bunların yanı sıra Ebu Ali, İbn Sinan, İbn Avsece ile Hüseyin isimli belirli bazı kişileri de hicvetmiştir (el-Hillî, 1997, s. 531-536). Kendisinden ağzı kötü kokan Yahya isimli bir kişiyi hicvetmesi istenince mübalağa sanatından faydalanarak şöyle demiştir (el-Hillî, 1997, s. 535):

فَمُ لِيَحْيِي رِيحُهُ مُنْتِنٌ لَمْ يُرَ يَوْمًا مِثْلَهُ قَطُّ

لَوْ أَنََّّهُ عَضَّ عَلَى فِارَةٍ لَعَافَتْ أَنْ يَأْكُلَهَا الْقَطُّ

³⁴ İstidrâk: Bedî tabirlerindendir. Medhe (övgüye) dalalet eden sözlerle zem (eleştiri, kınama), yahut zem gibi görünen ifadelerle medh usulüdür (Olgun, 1994, s. 73).

Yahya'nın bir ağzı var ki, çürümüş gibi hiç görülmemiş pis bir kokuya sahiptir.

Bir fareyi ısrırsa, kediler bile o fareyi yemekten tiksindir.

el-Hillî, genellikle kısa parçalar halinde nazmettiği hicivlerinde yukarıda bahsi geçen konularla da yetinmemiş, çukur bir yerde inşa edilmiş bir ev ile çok sıcak, sivrisineklerin istilasına uğramış, orada durmayı neredeyse imkânsız kılacak kadar pis kokan, çorak ve verimsiz bir araziye (el-Hillî, 1997, s. 528) de hicvetmiştir. İnsanları aşağılamaktan, onların şeref ve haysiyetleri hakkında çirkin sözler söylemekten kaçınan Safiyyüddin, yine bazı arkadaşlarının ricasıyla aşırıya kaçmadan ve kendisi için belirlediği sınırları aşmadan çoğunlukla birkaç beyitten ibaret olan hicivler nazmetmiştir.

Sonuç

Safiyyüddin el-Hillî şiirdeki kabiliyetini en çok methiye ve tasvir şiirlerinde ortaya koymuş başarılı bir şairdir. Yaşadığı dönemde bilinen şiir temalarının hepsinde şiir nazmetmiş, genellikle uzun sayılabilecek kasideler biçiminde şiirler kaleme almıştır. Kasidelerinde çok sayıda edebî sanatı ve bilinen uyak türlerinin hepsini ustaca kullanan şair, diğer temalardan daha az sayıda ve daha kısa beyitler halinde olsa da hiciv şiirleri de yazmaktan geri durmamıştır.

Geleneksel anlamda bir hiciv şairi olmayan el-Hillî, hiciv şiirlerini bir başkasına duyduğu kin ve nefretin ya da insanlara üstten bakıp onlarla alay etme duygusunun bir tezahürü olarak kaleme almamıştır. Bu tarz şiirleri çoğunlukla bazı dostları ve yakın arkadaşlarının ısrarlı teşvikleri sonucunda yazmıştır. Şairin hiciv şiirlerini nazmetme sebepleri ve bu şiirlerde ele aldığı konular göz önüne alındığında bu şiirleri üç gruba ayırabiliriz. Onun şiirlerini okuyan bazı insanlar şiirlerinde kullandığı dilin çok sade oluşunu, nadir kullanılan lafızların ve yabancı kelimelerin olmayışını bir kusur olarak görmüşlerdir. Ayrıca bazı edebiyatçılar Safiyyüddin'in hiciv şiirleri kaleme almayı onun bu konuda kabiliyetsiz oluşuna yormuşlardır. el-Hillî birinci grup hicivlerini, bu tarz eleştirilere cevap vermek ve diğer şiir türlerinde olduğu gibi hicivde de yetenekli olduğunu kanıtlamak amacıyla nazmetmiştir.

Şairin ikinci grup hicivlerini nazmetmesinin sebebi ise bazı şairlerle yaşadığı birtakım tartışmalarla ilgili olarak onların iddialarına cevap vermek zorunda kalmasıdır. el-Hillî bazen ehlibeyt ile ilgili olumsuz iddialar içeren şiirlere cevap olarak atışma biçiminde hiciv yazmış, bazen de bazı dostlarının kendisine karşı takındıkları olumsuz tavırları eleştirmek için hiciv nazmetmiştir.

Üçüncü olarak da şair, yakın arkadaşlarının teşvikiyle belirli bazı kişileri, mekânları, hatta bazı hayvanları dahi hicvetmiştir. Hicivlerini edep ve nezaketinden ödün vermeden nazmetmeye çalıştığı anlaşılan şair kendisi için belirlediği ilkelere bağlı kalmıştır. Bu durum onun hiciv şiirlerinde, şiir sanatının güzelliklerinden bir şey kaybetmeden daha dikkatli ve diğer hiciv şairlerine kıyasla daha nazik bir dil ve üslup kullanmasına neden olmuştur. Bu bakımdan onun hicivleri, özellikle İslam öncesi hicivlerde ve sonrasında da neredeyse sıradanlaşan hicvedilen kişiye yönelik küfür ve hakaretler içermekten uzaktır. Onun bu tavrı hicivlerini taklitçilikten uzaklaştırarak diğer hiciv şiirlerinden farklı ve kendine özgü özelliklere sahip olmasını sağlamıştır. Bu ise onun hicivlerini taşıdığı edebî kıymetinin yanında, ahlaki olarak da daha değerli bir hale getirmiştir.

Şiirlerini basit ve anlaşılır bir dille nazmeden şair, zaman zaman karmaşık ve garip lafızlar kullanmadığı için bazı eleştirilere maruz kalmıştır. el-Hillî yazdığı şiirlerle bu eleştirilere tam da kendisi gibi bir şaire yakışacak şekilde cevap vermiş; eğer isterse bir kalıp ustası gibi lafızları yoğurarak şiiri dilediği şekle sokabileceğini ortaya koymuştur. Safiyyüddin el-Hillî diğer şiirlerinde

olduğu gibi hiciv şiirleri ile de ne kadar parlak bir zekâyâ, derin bir bilgi ve kültür birikimine, ne denli geniş bir hayal gücüne sahip olduğunu ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Alveş, C. A. (1959). *Şi'ru Safiyyüddin el-Hillî*. Bağdat: Matbaatü'l-Mearif.
- Alveş, C. A. (2012). *Edebü'l-Hille*. Bağdat: Merkezi Babil li'd-Dirasatil-Hadariyye ve't- Tarihiyye.
- el-Askalânî, İ. H. (1993). *Ed-Dureru'l-Kamine fi A'yani'l-Mi'eti's-Samine*. Beyrut: Darü'l-Ceyl.
- Atik, A. A. (ts.). *fil-Belageti'l-Arabiyyeti İlmü'l-Bedi'*. Lübnan: Darün-Nehdeti'l-Arabiyye.
- Aydın, M. (2006). TDV İslam Ansiklopedisi, *Müveşşah* (C. 32, s. 229-231). İstanbul: TDV yayınları.
- el-Bedevisi, Z. (2008). *Tecaribu Feride fi Dünyel-Kaside*. Kahire: Sefirü'd-Düveliyye Li'n-Neşr.
- Brockelmann, C. (1993). *Târîhü'l-Edebi'l-Arabî*. Kahire: Daru'l-Mearif.
- Bulut, A. (2015). *Belâgat*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Bulut, A., Hazer, D., & Durmuş, İ. (2019). *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat* (M. Çağrıncı, Ed.). İstanbul: Kuramer.
- Çetin, N. (2019). *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çögenli, M. S., & Demirayak, K. (2000). *Arap edebiyatında Kaynaklar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Dağbaşı, G. (2017). *Şiir Çeviri Eleştirisi*. İstanbul: Akdem Yayınları.
- Dayf, Ş. (1987). *el-Fennu ve Mezahibuhu fi's'-şi'ri'l-Arabi*. Kahire: Darü'l-Mearif.
- Durmuş, İ. (1998). TDV İslam Ansiklopedisi, *Hiciv* (C. 17, s. 447-449). İstanbul: TDV yayınları.
- Durmuş, İ. (2005). TDV İslam Ansiklopedisi, *Muhammed* (C. 30, s. 406-421). İstanbul: TDV yayınları.
- Ebu Zeyd, A. (1983). *el-Bediiyyat fi'l-Edebi'l-Arabi*. Beyrut: Alemü'l-Kutub.
- Efendioğlu, M. (2020). TDV İslam Ansiklopedisi, *Muhadramun* (C. 30, s. 393-394). Ankara: TDV yayınları.
- Enis, İ. (1952). *Musika e's-Şi'r*. Mısır: Mektebetül-Angelo el-Mısriyye.
- el-Eyyubi, Y. (1971). *Safiyyüddin el-Hillî*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Lübnani.
- Fayda, M. (2020). TDV İslam Ansiklopedisi, *Mübâhele* (C. 31, s. 423-424). Ankara: TDV yayınları.
- Ferruh, A. (1981). *Târîhü'l-Edebi'l-Arabi*. Beyrut: Darü'l-İlmi'l-Melayin.
- el-Firuzabadi, Y. b. M. (2005). *el-Kamusü'l-Muhit*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- el-Hakani, A. (1952). *Şuarau'l-Hille ve'l-Babiliyyat*. Necef: Darül-Beyan.
- el-Hamevi, Y. b. A. (1977). *Mu'cemü'l-Buldan*. Beyrut: Daru Sadr.
- el-Hansari, C. b. el-Musevi. (1972). *Ravdatü'l-Cennat fi Ahvali'l-Ulema ve's-Sâdât*. Kum: Mektebetu Mehr.
- Hasan, A. İ. (1944). *Tarihü'l-Memaliki'l-Bahriyye*. Mısır: Mektebetü'n-Nehdeti'l-Mısriyye.
- el-Hillî, S. (1981). *el-Atilü'l-Hali vel-Mürehhesü'l-Ğali fi'l-Ezcali vel-Mevali*. Kahire: Hey'etü'l-Küttab.

- el-Hillî, S. (1997). *Divanu Safiyyüddin el-Hillî*. Beyrut: Darü'l-Erkam.
- el-Hillî, S. (2000). *Netaicul-Elmaiyye fi Şerhi'l-Kâfiyeti'l-Bedîiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- el-Hillî, S. (2004). *Şerhü'l-Kâfiyeti'l-Bedîiyye*. Bağdat: Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye.
- Huvver, İbrahim. (1990). *Safiyyüddin el-Hillî ve Heyatuhu ve Asaruhu ve Şi'ruhu*. Beyrut: Dar'ül-Fikri'l-Muasır.
- İbn Kuteybe, A. b. M. (1993). *e'ş-Şi'r ve'ş-Şuara*. Kahire: Daru'l-Mearif.
- İbn Manzûr, M. b. M. (ts.). *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Daru's-Sadr.
- İbn Tağriberdi, C. Y. (1963). *e'n-Nücumü'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kâhire*. Mısır: Vizaretü's-Sekafe.
- Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Perşembe Kitapları.
- Kılıçlı, M. (1998). TDV İslam Ansiklopedisi, *Safiyyüddin el-Hillî* (C. 18, s. 41-44). İstanbul: TDV yayınları.
- el-Kutubi, M. b. Ş. (1973). *Fevvatu'l-Vefeyat*. Beyrut: Daru's-Sadr.
- Musa, A. İ. (1969). *e's-Sibğü'l-Bedii fi'l-Luğati'l-Arabiyye*. Kahire: Daru'l-Kitabi'l-Arabi l'it-Tibaeti ve'n-Neşr.
- Okay, M. O. (1998). TDV İslam Ansiklopedisi, *Hiciv* (C. 17, s. 447). İstanbul: TDV yayınları.
- Olgun, T. M. (1994). *Edebiyat Lüğati*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- er-Rafii, M. S. (1997). *Tarihu Adabi'l-Arab*. Kahire: Mektebetül-İman.
- es-Safedî, A. b. A. (1995). *Safiyyüddin el-Hillî: Min A'yani'l-Asr ve A'vanü'n-Nasr*. Şam: Vizaretü's-Sekâfe.
- Selim, M. R. (1971). *Safiyyüddin el-Hillî*. Mısır: Darü'l-Mearif.
- Zeydân, C. b. H. (ts.). *Tarihu Ededi'l-Luğati'l-Arabiyye*. Kahire: Darü'l-Hilal.
- e'z-Zirikli, H. (2002). *el-A'lam Kamusu Teracim Li Eş'heri'r-Rical ve'n-Nisa Min'el-Arab ve'l*